

~~absynt~~

József Demmel:
Štúr

József Demmel

Štúr

Zrod slovenského národa

Preložila Galina Šándorová

Copyright © József Demmel, 2015, 2017, 2026

Translation © Galina Šándorová, 2015, 2017, 2026

Afterword © Rudolf Chmel

Design & Layout © Pavlína S. Morháčová

Cover Photo © SNM, Múzeum Ľudovíta Štúra v Modre

ISBN 978-80-8203-675-9

Obsah

Predslov k tretiemu vydaniu	11
Predslov k slovenskému vydaniu	13
Prológ	15
Ilúzia biografie alebo koherentná fragmentárnosť	21
Život po smrti	25
1.	
Z trenčianskeho súkennického cechu na „insulu lutheranu“	45
Zrod národnej identity Ľudovíta Štúra	59
„Víte, že úřadu nemám žádného“	71
Najväčšia osobnosť slovenského národného panteónu a súkromný učiteľ?	85
Súboj „chatrče a kaštieľa“?	99
„Prastará slovanská šľachtická rodina“?	111
„Ale i tá láska ostala len platonickou“	121
2.	
Strýko Lajosa Kossutha, slovenský literárny jazyk a uhorská šľachta so slovenskou materčinou	137
Predplatitelia, čitatelia a slovenská verejnosť	157
„Všetko, čo hýbalo sa len národne, hrnulo sa do neho“	179
„Maďari hlasovali za pansláva Lajosa Stúra“	199

„Slovenský ľudový tribún“ alebo vyslanec mesta?	219
1848 – Pozadie občianskej vojny	243
Miesto vyhnanstva alebo slovenské národné centrum?	253
Samovražda Ľudovíta Štúra	267
Zhrnutie	271
Doslov	277
Literatúra	287
Chronológia života Ľudovíta Štúra	319
Poznámky	325
Menný register	405

„Téma výskumu a vôbec jeho predmet sa konštituuje len na základe motivácie klásť otázky. Preto je historický výskum založený na historickom pohybe, v ktorom je zasadený samotný život, a nedá sa uchopiť teologicky zo strany predmetu, na ktorý je výskum zameraný.“

Hans-Georg Gadamer¹

„Históriu treba analyzovať v humánnom duchu a duchu porozumenia, v takom duchu, ktorý dokáže byť spravodlivý nielen voči Kossuthovi, ale aj Jancuovi a Štúrovi, dokáže pochopiť národné rozdiely medzi nami, a zároveň poukazuje na príčiny našich konfliktov v minulosti.“

Oszkár Jászi²

Predslov k tretiemu vydaniu

Je prirodzenou súčasťou tvorivého procesu, že autor, ktorý mesiac alebo roky dýchal spolu so svojím dielom, starostlivo ho formoval a vylepšoval ho vetu po vete, sa náhle a úplne odtrhne od svojho rukopisu, keď kniha putuje do tlače. Dielo začne žiť vlastným životom a autor má potom len malý vplyv na to, čo sa s textom deje. Nájde si cestu k čitateľom? Osloví tých čitateľov, ktorých autor zamýšľal? Ako ho budú interpretovať tí, ktorí ho budú čítať, ako naň budú reagovať? Tak, ako si to autor predstavoval, alebo úplne inak?

Som nesmierne šťastný, pretože som si nikdy netrúfol ani len snívať o tom, ako slovenskí čitatelia zareagovali na moju biografiu o Ľudovítovi Štúrovi, ktorá najprv pred viac ako desiatimi rokmi vyšla vo vydavateľstve Kalligram a neskôr aj vo vydavateľstve Absynt. Nedokážem dostatočne prejaviť vďaka svojim neuveriteľne otvoreným, vnímavým, pozitívnym a inšpirujúcim čitateľom. Práve preto som bol veľmi šťastný, keď som dostal ponuku znovu publikovať túto knihu po viac ako sedemnástich rokoch odvtedy, ako som napísal jej prvé riadky, a jedenástich rokoch od jej prvého slovenského vydania.

Dnes by som túto knihu pravdepodobne napísal trochu inak, už len pre čas, ktorý odvtedy uplynul. Keď som ju písal, mal som dvadsaťsedem rokov, rovnako ako Štúr, keď žiadal od Miestodržiteľskej rady povolenie na vydávanie prvých slovenských politických novín *Slovenské národné noviny*. Teraz som už o niekoľko rokov starší, než bol on, keď zahynul pri nečakanej a tragickej poľovníckej nehode. Za ten čas, čo odvtedy uplynul, som sa však od neho úplne neodtrhol. Keďže ma svet, v ktorom žil Ľudovít Štúr, naďalej nesmierne a vášnivo

zaujímá, pokračoval som vo výskume aj po tom, ako vyšla kniha *Ludovít Štúr*. Najprv som písal o svete slovensky hovoriacej uhorskej šľachty¹, o vzťahoch medzi príbuznými Lajosa Kossutha a slovenským národným hnutím² alebo o spoločnosti a politickom svete stolice Zvolen, kde bol Štúr nakoniec zvolený za poslanca uhorského snemu.³ Tieto novšie výskumy však len dopĺňajú príbeh tejto knihy a – našťastie – jej základné tvrdenia nevyvracajú. Práve preto som knihu neprepisoval – hoci, samozrejme, dnes v nej už vidím veci, ktoré by som formuloval inak, a vety, s ktorými už nie som úplne spokojný. Koniec koncov, môj zámer zachytený v knihe zostal nezmenený. Stále sa snažím o to, aby sme lepšie pochopili naše spoločné dedičstvo: spoločnú slovensko-maďarskú minulosť, v tomto prípade cez život Ludovíta Štúra.

József Demmel,
február 2026

Predslov k slovenskému vydaniu

Keď čitateľ vezme do rúk Štúrovu biografiu z pera maďarského historika, zrejme si – poznajúc rozdiely medzi maďarskou a slovenskou historickou pamäťou – ako prvú položí otázku, prečo si maďarský autor vybral za hlavnú postavu svojej knihy práve Ľudovíta Štúra, považovaného za najväčšiu osobnosť slovenských dejín 19. storočia. Je to oprávnená otázka, pred niekoľkými rokmi som si totiž aj ja myslel, že slovenskí historici už o Štúrovi povedali všetko, čo sa o ňom po odbornej stránke povedať dá, a maďarský historik k tomu nemá veľmi čo dodať, navyše jeho prípadný kritický názor by sa mohol ľahko interpretovať v rámci národných rozporov.

Za to, že táto kniha predsa len vznikla, vďačím Lászlóovi Szigetimu, ktorý ma na jar 2009 požiadal o redigovanie výberu maďarských prekladov Štúrových textov. Prečítal som si teda Štúrovo životné dielo a korešpondenciu a začal som si klásť čoraz viac otázok, na aké som v odbornej literatúre nenachádzal odpovede. Čoskoro vysvitlo, že odpovede na tieto otázky majú až knižný rozsah. Do práce som sa však nepustil s cieľom „deheroizovať“ Štúra, spochybníť jeho historický význam alebo vykresliť jeho portrét vyslovene z maďarského hľadiska, naopak, vôbec som nemal v úmysle spochybníť úctu slovenského národa voči nemu. Za cieľ som si skôr dal, aby som si za pomoci modernej spoločensko-historickej metodológie a na základe nových aspektov posvietil na jednotlivé prvky často statického, „skostnateneho“ historického kánonu, ktorý sa k Štúrovi viaže. Mal som totiž pocit, že mnohé prvky dovtedajšieho kánonu možno týmto spoločensko-historickým prístupom prepísať, a to tak, že korekciu

vznikne obraz Štúra, z veľkej časti prijateľného pre maďarského i slovenského čitateľa.

Domnievam sa, že Štúrov život a činnosť sú výnimočné a jedinečné nielen v slovenských, ale aj uhorských dejinách 19. storočia, navyše práve jemu najviac „prospeje“, ak spochybíme a spresníme zjednodušenia, falošné a sploštené tvrdenia historickej pamäti. Kritické poznámky v knihe nie sú namierené proti Štúrovi, snažia sa len odhaliť zjednodušenia historického kánonu. Spochybnenie kánonických prvkov ma síce prinútilo vyzdvihnúť jednotlivé tvrdenia historikov, ktorým oponujem, no aj v týchto prípadoch som sa snažil nekritizovať dielo daného autora, len poukázať na kánonické korene jeho tvrdení (nešetril som však ani sploštené tvrdenia maďarských historikov, čo písali o Štúrovi alebo jeho dobe). To, pravda, vonkoncom neznamena, že tento spoločensko-historický prístup a analýza sú dnes jedinou legitímnou interpretáciou Štúrovho životného diela, naopak, domnievam sa, že zostalo ešte veľa neexploatovaných interpretácií, nepoložených otázok a tém, ktoré treba opäť spracovať. Som si istý, že v tejto knihe je viacero tvrdení, s ktorými – pre rozdielnosti slovenskej a maďarskej národnej pamäti – nebude súhlasiť väčšina slovenských čitateľov. Verím však, že napriek nesúhlasu aj v najchúlostivejších témach nájdú prijateľné, doteraz neznáme tvrdenia či argumenty – a v tom prípade moje snaženie nebolo márne.¹

Prológ

„Poznáme mnoho etnických skupín, z ktorých sa nestali národy, spomeňme len Koptov, Šanov, lužických Srbov a Frízov. Nejde len o to, že sa im nepodarilo získať nezávislosť a vytvoriť suverénny štát, hoci je to z hľadiska neskoršieho diania jednoznačný neúspech; oveľa dôležitejší je fakt, že sa im nepodarilo vytvoriť kultúrne rámce, ktoré by dané etnikum zjednotili.“

Anthony D. Smith¹

Existujú historické biografie o „priemerných ľuďoch“, ktorých isté vrstvy života sa dajú typizovať, a tak obohacujú naše vedomosti o širšej spoločenskej skupine, alebo, práve naopak, vďaka niektorým životným udalostiam alebo rozhodnutiam sú mimoriadni, a práve odlišnosť od priemeru ich robí relevantnými pre výskum. Charakteristickou črtou týchto biografí je, že vychádzajú z veľmi bohatých, jedinečných prameňov, ktoré sa výskumníci snažia využiť modernými spoločensko-historickými prístupmi.² Subjektmi ďalšieho – „klasického“ – typu historickej biografie sú „veľké osobnosti“ menšieho alebo väčšieho spoločenstva (lokálna komunita, cirkev, národ), ktorých životné cesty možno prezentovať ako rozprávanie zahrňajúce reprezentáciu, sebadefiníciu danej komunity; ich životné príbehy sú obsiahnuté v kolektívnej pamäti.

Nijaký maďarský historik doteraz biografiu prvého alebo druhého typu nenapísal o Ľudovítovi Štúrovi. A to napriek tomu, že jeho

život je skutočne zaujímavý a relevantný aj pre maďarskú historiografiu, keďže žil v Uhorsku 19. storočia, bol zakladajúcim šéfredaktorom uhorského politického denníka, poslancom posledného uhorského stavovského snemu, zakladateľom viacerých uhorských spolkov, učiteľom lýcea, ktoré sídlilo v Prešporke, v uhorskom korunovačnom meste. Pod jeho vedením roku 1848 skupina slovenskej inteligencie po prvý raz sformulovala požiadavku vyčleniť sa z Uhorska a založiť samostatný štát Slovákov. Vďaka jeho sugestívnej osobnosti, organizačnému nadaniu a schopnosti presadzovať záujmy vznikla v mnohých aspektoch konsubstanciálnej uhorskej spoločnosti alternatívna, slovenská národná spoločnosť, ktorá síce niekoľko generácií pozostávala len z úzkej vrstvy elitnej inteligencie, no pod jeho vedením za pol druhu desaťročia (v rokoch 1836 – 1849) vytvorila v praxi aplikovateľné tradície, kultúrne inštrumenty a spoločenské mýty, ktoré sa o osemdesiat rokov neskôr, roku 1918, stali duchovnými koreňmi a bázou spoločenského vedomia niekoľkomiľiónového samostatného národného spoločenstva. S jeho menom sa spája aj vytvorenie slovenského literárneho jazyka, ktorý tvorí najzákladnejší prvok slovenskej národnej identity a jednoznačne vydělil ľudí so slovenskou materinskou rečou od Neslovákov. (Pred ním neexistoval široko akceptovaný a rozšírený jazyk, evanjelická inteligencia používala zastaraný variant češtiny, liturgický jazyk Kralickej Biblie, katolíci zasa nedokázali presadiť nimi preferovaný variant slovenského jazyka.)

Maďarský historik však nemôže o Ludovítovi Štúrovi napísať tradičnú, „klasickú“ biografiiu, v dvoch historických naratívoch o 19. storočí je predsa práve jeho osoba jedným z najväčších zdrojov konfliktov. Podľa maďarskej narácie je Štúr intelektuál, ktorý ohrozuje integritu krajiny, na slovenských územiach má len minimálnu bázu, roku 1848 podporil protirevolučné sily, čím sa dopustil vlastizrady, keď s podporou cudzích mocností so zbraňou napadol Uhorsko. Podľa slovenskej narácie Štúr patrí k najväčším „otcom zakladateľom“, vytvoril slovenský literárny jazyk, je vodcom slovenskej národnej spoločnosti a najväčším obrancom slovenských národných záujmov.

Obe chápania majú svoj vlastný okruh platnosti, no je zrejmé, že v koherentnom rozprávaní nemajú miesto.

Toto protirečenie možno uspokojuivo prekonať tak, že sa nepokúsime zladit' dve národné historické narácie, ale dva spomínané typy biografie.

Na jednej strane sa pokúsime odpútať od statického portréту ikonickej postavy, akú vytvoril doterajší historický kánon, a Štúra umiestniť do spoločenskej reality Uhorska 19. storočia. Položíme si otázky typu: V akej rodine sa narodil, aké mal v dobovej spoločnosti možnosti mobility? Z čoho žil? Ako jeho životnú cestu ovplyvnila evanjelická cirkev, aké spoločenské a vzdelávacie rámce mu ponúkala a ako ich Štúr využil pre vlastné ciele, ako sa ich dokonca pokúšal prekonať? Aký mal vzťah k ženám? Ako zmýšľal o spoločnosti, čo ho obklopovala, a o vlastnej úlohe v nej? Veď len na základe jeho životných podmienok, výchovy, rodinného zázemia, ľudských vzťahov môžeme pochopiť motivácie, čo ho viedli k tomu, aby vytvoril kultúrne, spoločenské a politické rámce, nevyhnutné pre transformáciu ľudí so slovenským materinským jazykom v národ.

Na druhej strane si však musíme položiť aj tieto otázky: Aká bola štruktúra prostredia, ktoré vytvorilo adekvátne spoločenské zázemie pre jeho idey a vízie? Ako sa v danej dobe formovala slovenská národná spoločnosť a aký vplyv mala na jej vývoj Štúrova činnosť? Ako s jej podporou vytvoril základné inštitúcie ako slovenský literárny jazyk, prvé slovenské politické noviny, ktoré položili základy slovenskej spoločenskej verejnosti, alebo prvý všenárodný kultúrno-vzdelávací spolok? Ako toto spoločenstvo prezentoval dobovej uhorskej spoločenskej a politickej verejnosti?

Odpovede na tieto otázky môžu prepísať zjednodušenia maďarského historického diskurzu, podľa ktorých bol Štúr marginálny národnostný intelektuál bez akejkoľvek, prípadne len s malou spoločenskou podporou, sformuloval nereálne ciele a napokon sa dal do služieb cudzích mocností. Ak budeme k Štúrovmu životu pristupovať z tohto aspektu, tak sa – podľa môjho názoru – vyhneme tomu, aby sa spoločenská realita Uhorska 19. storočia, v ktorej Štúr žil,

a mimoriadne komplikované a zložité ľudské vzťahy, v rámci ktorých sa pohyboval, zjednodušili na boj dobrých a zlých (Slovákov a Maďarov / Maďarov a Slovákov), predídeme tomu, aby sa preňho typické hľadanie cesty, ktoré bolo neraz náhodné, ale aj veľmi invenčné, javilo ako cielavedomý boj, pričom takto môžeme do výskumu zahrnúť aj určujúce momenty jeho života, ktoré však v kánone nefigurujú. Pravda, takáto biografía bude pomerne fragmentárna, dokonca by sme ju mohli charakterizovať aj ako „súbor biografických štúdií“. Po maďarsky však môžeme o Štúrovi hovoriť len takýmto spôsobom, aby ani v prípadnom slovenskom preklade text nestratil pôvodný význam a nezmenil sa jeho obsah. Najväčšou výzvou tohto prístupu je, odhliadnuc od veľkých národných narácií, nájsť spôsob rozprávania, ktorý môže byť platný v slovenčine i maďarčine. Naším cieľom totiž nie je deheroizovať alebo filologicky rozpitvať mnohotisícstranový slovenský kánon, ale kladením otázok iného typu nahradiť zjednodušené, schematické, obmedzené vysvetlenia minulosti, prihliadnuť na iné kontexty a uplatniť viaceré aspekty. Vyžaduje to síce prezentáciu a popretie kánonu, no v týchto prípadoch nikdy nespochybňujeme odbornosť druhej historiografie, iba poukazujeme na obmedzenú platnosť narácie a na iné možné prístupy. Ako píše Gábor Gyáni, nanovo interpretované historické znalosti neprinášajú neustále zdokonaľovanie, ale permanentne nový výklad.³

* * *

Je mojou milou povinnosťou poďakovať všetkým, čo mi pri písaní práce pomohli. Dôležité, avšak nevydané pramene som získal z mnohých maďarských a slovenských verejných zbierok. Najviac mi pomohli pracovníci Múzea Ludovíta Štúra v Modre, v prvom rade Beáta Mihalkovičová, ktorá mi nielen poskytla bohatý spisový materiál múzea, ale umožnila mi zúčastniť sa odbornej konferencie o Štúrovom živote, ktorú múzeum organizovalo.⁴ Na konferencii som mal možnosť viesť mimoriadne inšpiratívne dialógy s mnohými slovenskými historikmi o téme tejto publikácie. Moja vďaka patrí aj Pavlovi Pareničkovi,

pracovníkovi Národného biografického ústavu Slovenskej národnej knižnice v Martine, ako aj pracovníkom tamojšieho Literárneho archívu, riaditeľovi Štátneho archívu v Modre Jurajovi Turčánymu a pracovníkom Celoštátneho evanjelického archívu v Maďarsku za to, že mi umožnili rozšíriť pramene k tejto publikácii. Nezištnú pomoc mi odpoveďou na čiastkové otázky poskytli Zsuzsanna Földesová, Veronika M. Nováková, Iván Bertényi ml., Béla Mihalik a Árpád Tóth a z hľadiska celej práce som mohol zväžiť názory a rady Károlya Halmosa, Csabu Gy. Kissa a Lászlóa Matusa.

Najviac síl pri písaní mi dodávala moja rodina. Moja manželka a mama boli najúprimnejšími kritikmi tejto práce, ročný syn Marci mi zasa vliezol do lona zakaždým, keď mal pocit, že otca už unavilo ťukať do klávesnice, čo sa inak rýchlo naučil aj on, keďže to pokladá za veľmi vzrušujúcu činnosť.

Ilúzia biografie alebo koherentná fragmentárnosť

„Možno sa oddávame len rétorickej ilúzii, spoločnej predstave o ľudskom bytí, ktorú literárna tradícia vždy – aj dnes – umocňuje, keď hovoríme o životnom príbehu, život pokladáme za príbeh, teda súvislé prerozprávanie sledu udalostí, ktorý má význam a niekam smeruje.“

Pierre Bourdieu¹

Priznaná fragmentárnosť, inkohherentnosť Štúrovej biografie si vyžaduje, aby sme aj teoreticky odôvodnili svoje rozhodnutie opustiť chronológiu² a kontinuálne rozprávanie, znamená jednu zo základných charakteristík biografí. Samotný žáner biografie dokonca a priori vyžaduje použitie nejakej metodiky. Nie je totiž náhoda, že biografie, čo vyšli v uplynulých desaťročiach a boli napísané na základe premyslenej, vedomej metodológie, často v úvode ešte pred samotným výskumom priamo alebo nepriamo³ spochybňujú možnosť napísať tradičnú biografiu a často ju označujú za fosíliu historiografie, za žáner odsúdený na zánik,⁴ pokus o jej napísanie zasa za pokúšanie Boha⁵ alebo podľa Bourdieua za „ilúziu“.

Problematika, do akej miery možno napísať biografiu, očividne vychádza z historicko-teoretickej dilemy, či je možné prerozprávať „minulosť“ ako „dejiny“. Podľa tradičnej historiografie historik prostredníctvom správnej interpretácie prameňov skutočne dokáže zobrazíť minulosť, postmoderná skepsa však upozorňuje na to, že nemôžeme dať znamienko rovnosti medzi realitou minulosti a pramene,

keď na jednej strane pramene sú vlastne reprezentácie, náhodne zachované prejavy staršieho diskurzu, na druhej strane zasa a priori fragmentárne zobrazujú minulosť.⁶ Ak teda možnosť prerozprávať minulosť nie je vopred daná, vyplýva z toho aj to, že aj zverejnenie poznatkov, ktoré historik získal z prameňov, je vykonštruované (a nie rekonštruované), teda historický fakt vonkoncom nie je daný (teda nemá a priori daný zmysel, ktorý historik len musí nájsť), ale je to nami vytvorená entita.⁷ Na to, aby sa dala minulosť prerozprávať, jednotlivým udalostiam treba vlastne pripísať význam, ich význam je však zrejmý len v rámci jednej narácie.⁸

V takom prípade vyvstáva základná otázka: Dá sa vôbec prerozprávať život človeka tak, aby text nikdy neopustil rámce vedeckosti, ako ju chápeme dnes? Giovanni Levi vo svojej dnes už klasickej a často citovanej stati o teórii biografie na túto otázku odpovedal: „Absencia prameňov nie je jediný, a už vonkoncom nie najväčší problém. Donebavolajúce skreslenie často pramení z toho, že ako historici si predstavujeme historické osobnosti, ako sa podriaďujú istej obmedzenej a anachronickej racionalite. Na základe obvyklej biografickej tradície, ako aj rétoriky našej vedy vrhli sme sa na modely, v ktorých sa spájajú usporiadaná chronológia, nemenná a koherentná osobnosť, činy nepoznačené bezmocnosťou a rozhodnutia neovplyvnené pochybnosťami.“⁹

Leviho výklad stojí za zváženie. Štúrovi životopisci takmer bez výnimky interpretovali jeho jednotlivé činy, rozhodnutia a ľudské vzťahy vo svetle jeho celoživotného diela, ako aj nespochybniteľného národného historického kánonu.¹⁰ Podobne ako Ján Hučko, jeden z najvplyvnejších slovenských historikov druhej polovice 20. storočia, v úvode k poslednej¹¹ rozsiahlejšej, reprezentatívnej biografickej monografii, ktorá má však aj formálne znaky populárno-náučnej literatúry: „Je len prirodzené, že my príslušníci ľudu, ktorému Štúr verne slúžil, bránil jeho národné a sociálne záujmy ako jeho verný syn, si chceme vďačne zachovať jeho pamiatku.“¹²

Tento prístup ďalej skresľuje vzťah, čo nevyhnutne vzniká medzi autorom biografie a jej subjektom,¹³ preto si vyžaduje korekciu;¹⁴